

UDC 94(477):94(520):281.9

JAPANESE INTELLECTUALS – GRADUATES OF THE KYIV THEOLOGICAL ACADEMY: SYMEON MII, DANIEL KONISHI, CLEMENT NAMEDA

S. Kapranov

PhD (Philosophy), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to a group of Japanese Orthodox intellectuals, who at the end of the nineteenth century were sent to study at the Kiev Theological Academy. They are Mii Michirō (in the baptism Simeon, 1858–1940), Konishi Masutarō (Daniel, 1862–1940), Nameda Yoshio (Clement, 1895), Kawamoto Kakusaburō (Ivan, 1868–1945), and Saikaishi Shizuka (Mark, 1868–1939). Kawamoto Kakusaburō later changed the surname to Senuma. Their training in Kyiv was part of the project to create an autochthonous Orthodox intellectual elite in Japan, initiated by a prominent clergyman, a talented missionary, the holy Equal-to-the-Apostles Nicholas of Japan (Kasatkin, 1836–1912). The life and activities of the Japanese graduates of Kiev Theological Academy are of greatest interest to us, because it is a little-known page of Ukraine's contacts with Japan. The paper considers Japanese graduates of Kiev Theological Academy as a separate group of intellectuals and as part of the Japanese Christian community. Thus, the common and distinguished characteristics of their personalities are analyzed, and an attempt is made to determine the place of this group among the Japanese Christian intellectuals in particular and in Japanese culture as a whole. In this group there are representatives of different types: namely, Symeon Mii is a church intellectual, Senuma-Kawamoto and Saikaishi are laymen closely connected with the Church, while Konishi represents a kind of a secular intellectual and a “heretic” in his relation to the Church. Konishi and Senuma are best known as translators and popularizers of Russian literature, although such view is one-sided. The first part of the article focuses on the life and work of Symeon Mii, Daniel Konishi and Clement Nameda.

Keywords: intellectuals, Japan, Japanese Orthodox Church, Kiev Theological Academy, Orthodoxy

С. В. Капранов

ЯПОНСЬКІ ІНТЕЛЕКТУАЛИ – ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ: СИМЕОН МІІ, ДАНИЇЛ КОНІСІ, КЛИМЕНТ НАМЕДА

Християнство було важливою складовою інтелектуальної культури Японії доби Мейдзі. Після майже трьох століть жорстоких репресій воно, з одного боку, мало спокусливий присмак забороненого плоду, а з другого боку, асоціювалося з новомодними європейськими поняттями – наукою, прогресом, свободою. Тому вплив християнства був значно більший, ніж частка його adeptів у населенні країни. Серед різних християнських течій у тогочасній Японії було і православ'я¹, яке активно

© 2018 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

проповідував видатний церковний діяч і талановитий місіонер – святий рівноапостольний Миколай Японський (Касаткін, 1836–1912). Саме він був автором проекту створення у Країні Сходу Сонця автохтонної православної інтелектуальної еліти, для чого за його ініціативою наприкінці XIX ст. на навчання до Російської імперії було направлено 18 японців – вихованців Токійської православної духовної семінарії.

П'ятеро з них здобувало освіту в Київській духовній академії. Це були Мії Міцуро (у хрещенні Симеон), Конісі Масутаро (Даниїл), Намеда Йосіо (Климент), Кавамото Какусабуру (Іван) та Сайкайсі Сідзука (Марк)². Інших відправляли до Санкт-Петербурга, Москви, Казані, Іркутська [Kharin 2011, 179–180]. Життя та діяльність японців – випускників КДА нас цікавить найбільше з огляду на те, що воно є маловідомою сторінкою контактів України з Японією. Сторінка ця досліджена недостатньо, попри те що згадані імена зустрічаються на сторінках доволі багатьох наукових та науково-популярних публікацій. Річ у тім, що згадки ці мають місце переважно в контексті двох великих наративів: історії православ'я в Японії та історії російсько-японських літературних зв'язків. У першому контексті в поле зору потрапляють Мії та Сайкайсі, а Конісі практично непомітний. У другому, навпаки, на перший план виходять Конісі та Кавамото (який згодом змінив прізвище на Сенума), проте їх тут розглядають однобічно – лише як популяризаторів у Японії російської літератури.

Першій темі присвячені праці таких вчених, як Г. Е. Бесстремянна, Наганави Міцуро 長縄光男, Накамура Кенноске 中村健之介, Н. О. Суханова, Е. Б. Сабліна, Усімару Ясуо 牛丸康夫, І. Харін (Kharin) тощо. У контексті другої теми до окремих персоналій “київських японців” зверталися, зокрема, Арімуне Масако 有宗昌子, Накамото Нобуюкі 中本信幸, Ота Кен'іці 太田健一, Сугії Муцуро 杉井六郎, Сугіяма Хідеко 杉山秀子, О. Й. Шифман. Третя тема, історія КДА, вимальовується в нечисленних поки працях українських дослідників – о. Андрія Ухтомського, О. І. та А. О. Путро; їхні публікації містять цінну інформацію, але вони не враховують джерел японською мовою.

Ми ж ставимо за мету розглянути японців – випускників КДА як окрему групу інтелектуалів, чиї долі тісно пов'язані між собою. Це дасть змогу виявити спільне і відмінне в їхніх персоналіях, а також визначити місце цієї групи серед японських інтелектуалів-християн зокрема та в японській культурі загалом.

Першим до Києва на навчання поїхав **Симеон Мії Міцуро**³ 三井道朗 (1858–1940). Він народився в м. Моріока, столиці однойменного князівства (відомого також як князівство Намбу, нині – преф. Івате), у самурайській родині [Kharin 2011, 81]. У дитинстві мав ім'я Сюдзо [Зенина 1996, 180]. Православ'я в цьому місті почали проповідувати в 1870-ті роки катехізатори Іоанн Сакаї⁴ та Яків Такаї [Бесстремянна 2009а; Сабліна 1999]. Ймовірно, під впливом їхньої проповіді Мії вирішив прийняти нову віру, для чого вирушив до Хакодате, де й був охрещений 1873 р. і вступив до катехізаторської школи. Того ж року вирушив до Токіо. Наступного року в Токіо відкрилася православна духовна семінарія, і Мії став одним із перших її учнів [Зенина 1996, 181; Суханова 2013, 30].

Уже в роки навчання Симеон вирізнявся знанням англійської й святий Миколай доручав йому переклади [Kharin 2011, 81]. Вочевидь, Мії добре опанував і російську: вже 1881 р.⁵ вийшов його переклад “Пространного християнського катехізису Православної Кафолічної Східної Церкви” митрополита Філарета (Дроздова), на той час офіційно визнаного катехізису РПЦ. Згодом цей переклад був перевиданий двічі – 1886 та 1907 рр. [Kharin 2011, 73; Філарет 1886]. Таким чином, японські православні християни дістали катехізис рідною мовою.

По закінченні семінарії 1883 р. Мії був відправлений на навчання до Києва [Дневники... 2004, V, 829; Зенина 1996, 182]. У червні 1884 р. переведений з I на II курс [Путро О., Путро А. 2010а, 117], у травні 1886 р. – з III на IV курс [Путро О.,

Путро А. 2010b, 139]. Перші літні канікули він провів у селі в околицях Києва, наступне літо – у Криму, де відвідав Бахчисарайський Успенський скит, літо 1886 р. – в одному з монастирів у передмісті Києва [Зенина 1996, 182]. У червні 1887 р., закінчивши повний курс академії, став кандидатом богослов'я “з правом здобути ступінь магістра без нового усного випробування через друкування твору й задовільний захист його у присутності Ради”⁶ [Бовкало; Путро О., Путро А. 2010b, 140]. Він здобув і ступінь магістра⁷, після чого в липні поїхав до Москви та Петербурга, де отримав аудієнцію в обер-прокурора Найсвятішого Синоду К. П. Победоносцева (1827–1907) [Зенина 1996, 182]. Отже, Симеон Мії став першим православним японцем, який здобув вищу богословську освіту [Суханова 2013, 31].

По поверненні до Японії 1887 р. Симеон Мії викладав у семінарії [Дневники... 2004, II, 296, 415]. Крім того, публікував статті в “*Сейкьо сімпо*” 正教新報⁸ [Дневники... 2004, II, 598], а пізніше – у журналі “*Сінкай*” 心海⁹ [Суханова 2013, 31]. Він також написав книжку “Дзеркало православ'я” (*Сейкьо-но кагамі* 正教の鑑), видану 1888 р. у двох частинах [Мії 1888]. Як вченого, його посилали на диспути з “язичниками” [Дневники... 2004, II, 337]. У вересні 1888 р. Симеон Мії взяв шлюб з Наомацу Хіроко [Зенина 1996, 182], у хрещенні – Харитою Анатоліївною [Дневники... 2004, III, 713].

6 січня 1894 р. св. Миколай висвятив Мії в диякони, хоча й сумнівався через слабкий характер учня, чи вийде з нього добрий духівник [Дневники... 2004, V, 864]¹⁰. А проте вже через місяць він був рукопокладений у священники, і святитель представив його делегатам помісного собору, вихваляючи за переклад катехізису [Суханова 2013, 31; Kharin 2011, 81]. У червні Мії був направлений як настоятель церкви до Кіото [Дневники... 2004, III, 121; Суханова 2013, 31], де йому незабаром було доручено будівництво храму [Дневники... 2004, IV, 377]. Храм був успішно побудований і освячений 10 травня 1903 р. [Дневники... 2004, IV, 802–807]. Це Благовіщенський собор, що діє й нині (япон. *Сьодзіндзьо Фукуін дайсейдо* 生神女福音大聖堂). При храмі отець Симеон організував жіночу школу, де сам викладав Закон Божий і російську мову [Дневники... 2004, IV, 591–592, 782].

У січні 1894 р. на зворотному шляху зі Всесвітнього парламенту релігій у Чикаго до Японії несподівано завітав Діонісій (Латас), архієпископ Закінфський. Ця подія була сприйнята як свідчення всесвітнього характеру православ'я (котре в Японії тоді вважали за “російську” релігію) [Kharin 2011, 182]. 18 січня архієпископ Діонісій прочитав у токійському Воскресенському соборі проповідь грецькою мовою; перекладав її отець Симеон Мії¹¹ [Дневники... 2004, V, 869–870]. Проповідь справила сильне враження на слухачів, була опублікована в перекладі японською окремою брошурою й розповсюджена по парафіях [Kharin 2011, 182].

Під час Російсько-японської війни Мії зголосився служити священником у таборах російських військовополонених (серед яких було, між іншим, чимало українців), розкиданих по різних містах, як-от Мацуяма, Маругама, Хімедзі, Фукуціяма, Нагоя, Сідзуока та ін. Він також привозив полоненим ікони, книжки та подарунки від християн Кіото [Дневники... 2004, V, 155–246; Иванова 1993, 72]. При цьому отець Симеон зовсім не був налаштований проросійськи. Він наголошував: “Православні віряни нашої країни не є, як кажуть деякі невігласи, віроломними і непатріотичними; насправді факти свідчать, що це вірні й доблесні герої, готові віддати життя за державу та імператора. Своєю кров'ю вони довели, що православ'я – істинний шлях для Піднебесної” [цит. за: Огавара 2008, 78]¹².

Ставлення святителя Миколая до Симеона Мії було неоднозначним: архієпископ у своїх щоденниках неодноразово дорікає учневі за надмірну м'якість, брак принциповості [Дневники... 2004, II, 415, 738; IV, 108, III, 120 тощо]. Водночас він визнає, що Мії – “людина дуже потрібна для церкви” [Дневники... 2004, IV, 750, 771].

Отець Симеон, зі свого боку, висловлював незадоволення авторитарним стилем керівництва архієпископа Миколая [Kharin 2011, 116].

1906 р. отець Симеон став протоієреєм [Зенина 1996, 183], а наступного року вже обіймав посаду благочинного [Дневники... 2004, V, 338]. Йому доводилося багато їздити країною. Коли до Японії в червні 1908 р. прибув Сергій (Тихомиров, 1871–1945), призначений єпископом Кіотоським, Симеон Мії став його помічником, постійно супроводжував у поїздках – насамперед як перекладач, поки єпископ не вивчив японську [Дневники... 2004, V, 399, 407, 491; Kharin 2011, 116]. У липні 1909 р. отець Симеон разом із єпископом Сергієм їздили на місіонерський з'їзд до Іркутська [Дневники... 2004, V, 491].

Після смерті святителя Миколая єпископ Сергій очолив Японську православну церкву. Отець Симеон разом із ним переїхав до Токіо, де став настоятелем Токійського кафедрального собору [Суханова 2013, 37; Хисамутдинов 2012, 177]. На той час він був єдиним священнослужителем-японцем з вищою богословською освітою [Суханова 2013, 36]. Офіційний часопис церкви був перейменований на “*Сейкьо дзіхо*” 正教時報 (“Православний вісник”), і Симеон Мії увійшов до його редакції [Серафим 2007a]. Він також брав активну участь у виданні нового релігійно-філософського журналу “*Сейкьо сіцьо*” 正教思潮 (“Православна думка”) [Григорьєва 2003, 288].

У вересні 1913 р. отець Симеон Мії здійснив подорож до Кореї та Маньчжурії, побував у Сеулі, де зустрівся з очільником Православної місії в Кореї архимандритом Ірінархом (Шемановським, 1873 – після 1920), Пхеньяні, Пусані тощо [Бесстремьянная 2009b, 157–58, 164]. Того ж року він прийняв керівництво над церквами в Гунчжунліні та Їнкоу в Китаї [Kharin 2011, 193]. У грудні 1914 р. відвідав Владивосток та його околиці, зокрема монастир у Шмаківці, про що написав низку статей [Kharin 2011, 188]. Того ж самого року вийшов виконаний отцем Симеоном переклад роману Марії Кореллі (Corelli, 1855–1924) “Могутній атом” (*The Mighty Atom*) [Кореллі 1914]. Цей роман російською був виданий К. П. Победоносцевим ще 1898 р., книгу переклала дружина обер-прокурора – Катерина Олександрівна¹³. Св. Миколай Японський глибоко шанував К. П. Победоносцева, який активно підтримував місію [Дневники... 2004, I, 14, 143, 313]. Як було зазначено вище, о. Симеон особисто зустрічався з Победоносцевим. Певне, усім цим і можна пояснити, чому Мії обрав для перекладу саме цей твір.

Протоієрей Симеон Мії, як заступник єпископа Сергія, був представником Японії на Всеросійському православному соборі в Москві 1917–1918 рр. Проте він брав участь лише в першій сесії; після інтронізації патріарха Тихона, ставши свідком захоплення влади більшовиками, отець Симеон з групою ієрархів залишив Москву і через Сибір повернувся до Японії. Під час подорожі він спостерігав, як країна занурюється у кривавий хаос [Суханова 2013, 39; Kharin 2011, 189, 207].

Під час Сибірської інтервенції 1918–1922 рр. Японія потребувала кваліфікованих фахівців-русистів, тому православних інтелектуалів охоче залучали до служби в армії, на Південно-Маньчжурській залізниці тощо, насамперед як перекладачів та пропагандистів. Всього в ході інтервенції було залучено 66 вихованців семінарії, серед них – 11 випускників російських духовних навчальних закладів, а також двох японських ченців, що мешкали в монастирі у Шмаківці [Kharin 2011, 216, 218–219]. Ще перед висадкою військ міністр іноземних справ Гото Сімпей 後藤新平 (1857–1929) вирішив послати православну делегацію, щоб “запобігти будь-яким непорозумінням щодо справжньої мети японської інтервенції, а також сприяти зміцненню дружби між Японією та Росією” (цит. за: [Kharin 2011, 217]). Делегація мала також доставити гуманітарну допомогу і вивчати ситуацію в російських церковних установах. До цього завдання було залучено і Симеона Мії, якого в серпні 1918 р. було відправлено до Забайкалля. У січні 1919 р. Мії особисто звітував перед прем'єр-

міністром – тоді цю посаду обіймав християнин Хара Такасі 原敬 (1856–1921). Протопресвітер Симеон користувався значним авторитетом як посередник між російським населенням та японцями [Суханова 2013, 40–41; Kharin 2011, 217–218]. Згодом це, проте, дало привід більшовикам звинувачувати духовенство на Далекому Сході у співробітництві з японськими інтервентами; отця Симеона ще в 1930-ті рр. в Радянському Союзі називали “резидентом японської розвідки” [Суханова 2013, 41; Kharin 2011, 220].

Водночас до Японії прибула в пошуках порятунку значна кількість російських емігрантів, серед яких були священики і навіть єпископи. Японська церква, нечисленна, зубожіла та орієнтована в той час на пошук власної національної ідентичності, не була готова їх прийняти; з другого боку, мало хто з емігрантів був налаштований інтегруватися в японське суспільство (докладніше див.: [Kharin 2011, 203–205]). У цій ситуації отець Симеон Мії намагався залагодити суперечності, став “пастором російської емігрантської спільноти в Токіо” та “головним речником з російських питань перед японськими соборами” [Kharin 2011, 206, 208]¹⁴.

Російська революція 1917 р. спричинилася до глибокої кризи японського православ'я – воно, зокрема, втратило головне джерело фінансування, але водночас дістало імпульс до незалежного розвитку. У цих умовах виник проект “Конституції Японської православної церкви”, яка мала визначити її життя в нових умовах. Під час обговорення на соборі 1919 р. протопресвітер Симеон Мії разом з єпископом Сергієм піддали проект жорсткій критиці, що привело до його істотної модифікації [Kharin 2011, 76–77].

Під час Великого Кантоського землетрусу 1924 р. родина Мії, яка тоді мешкала на території Воскресенського собору (Нікорай-до), втратила житло і майно [Kharin 2011, 83]. До того ж самого протопресвітера звинуватили в тому, що він не рятував ікони з палаючого храму, і йому довелося подати у відставку з посади голови Консисторії [Суханова 2013, 51]. Попри це, отець Симеон продовжував активно працювати. Він, зокрема, продовжив роботу в редакції відновленого “Сейкьо дзіхо” [Серафим 2007б]. Також очолив відновлене 1926 р. духовне училище [Суханова 2013, 61]. Японська церква потребувала власного катехізису, й отець Симеон Мії взявся до його створення. Книга вийшла друком у 1928 р., мала успіх і була перевидана 1935 р. [Kharin 2011, 81–82]. Слід зазначити, що у відбудові собору брав участь син протопресвітера – Мії Міціо [Kharin 2011, 200].

Загалом Мії підтримував єп. Сергія в боротьбі проти ізоляціоністських тенденцій у японському православ'ї, проте, на відміну від предстоятеля церкви, виступав за розрив зв'язків з радянською Росією (зокрема на соборі 1930 р.) та орієнтувався натомість на емігрантські кола [Суханова 2013, 62–63; Kharin 2011, 139], хоча й, на думку І. Харіна, “прагнув уникнути політизованої схизми” [Kharin 2011, 208]. Коли 1936 р. Московський патріархат номінував Симеона Мії на єпископство, він відмовився, пославшись на слабе здоров'я (а єпископ Сергій 1931 р. прийняв від Москви сан митрополита) [Суханова 2013, 76; Kharin 2011, 145]. Натомість у серпні 1937 р. Мії відвідав Корею та Маньчжурію. У Сеулі він зустрівся з ієромонахом Полікарпом (Приймаком, 1912–1989), головою Корейської православної місії¹⁵ [Бестремянная 2009б, 162, 192], а в Харбіні був гостинно прийнятий митрополитом Мелетієм (Заборовським, 1868–1946) [Kharin 2011, 225]. Мії підтримував дружні стосунки й з іншими російськими православними ієрархами у вигнанні – протоієреєм Інокентієм Серишевим (1883–1976), архієпископом Леонтієм (Туркевичем, 1876–1965) [Суханова 2013, 181; Kharin 2011, 206, 249].

У середині 1930-х рр. отець Симеон користувався високим авторитетом. Він був відомий як один із трьох “отців-засновників” (*генро* 元老)¹⁶ Японської православної церкви [Kharin 2011, 80]. У 1934 р. в серії презентацій японських релігій їхніми власними лідерами вийшла його праця “Православна Христова церква та суть

її вчення” (*Харісутосу сейкьокай ойобі соно кьогі таййо* ハリストス正教会及其の教義大要) [Kharin 2011, 82; Мії 1934]. Помер протопресвітер Симеон Мії 4 січня 1940 р., напередодні помісного собору 1940 р., де він мав усі шанси очолити Японську православну церкву [Суханова 2013, 85]. Його смерть знаменувала початок нової, драматичної сторінки в історії Японської православної церкви.

Крім згаданих вище праць, Симеон Мії залишив мемуари, що є цінним історичним джерелом: “Ретроспективні записи” (*Кайко дампен* 回顧断片), які охоплюють період до повернення з Києва; “Записи про минуле” (*Одзі дампен* 往事断片), де йдеться про події з 1891-го р. по 1905 р.; та “Нотатки про відвідини Росії” (*Хорокіко* 訪露紀行) – спогади про собор 1917–1918 рр. [Іванова 1993, 72].

Щойно Симеон Мії закінчив КДА, його змінив **Даниїл Петрович¹⁷ Конісі¹⁸ Масутаро** 小西増太郎 (1862–1940), найвідоміший з усієї п’ятірки. Народився він у провінції Бідзен (префектури Окаяма), за одними джерелами – у містечку Адзіно 味野 повіту Кодзіма 児島¹⁹ [Сугії 1981, 113], за іншими – у селі Монденмура 門田村 повіту Дзьото 上道²⁰ [Арімуно 2012, 14]. Родина Конісі належала до простолюдинів (*хеймін* 平民) [Сугії 1981, 113], але була доволі заможною та освіченою. Батько, можливо, був аптекарем²¹; бабуся його була вчителькою каліграфії, і саме вона почала вчити свого онука писати ієрогліфи [Накамото 2012]. З 1871-го по 1874 р. Масутаро навчався в сільській початковій школі, потім вступив учнем до торговельної фірми Сімада-гумі²², а через два роки пішов працювати писарем на соляний завод, власником якого був Нодзакі Букіціро 野崎武吉郎 (1848–1925), “король соляних ставок” (*енден-о* 塩田王)²³. Конісі став навіть його секретарем [Сугії 1981, 114]²⁴.

1879 р. Конісі Масутаро прийняв хрещення з ім’ям Даниїл²⁵. Пізніше він згадував, що причиною цього стала випадково почута проповідь християнського місіонера у “приморському містечку Середньої Японії” [Коніси]²⁶. У повіті Кодзіма, де був розташований завод Нодзакі, була досить велика православна громада, одним із *сіцудзі* 執事²⁷ якої був молодший брат “соляного короля” Микола (сам Букіціро, однак, християнином не був) [Дневники... 2004, II, 172–174]²⁸; можна припустити, що хрещення відбулося саме там.

Взимку 1881 р. Конісі поїхав до Токіо, зустрівся зі св. Миколаєм і попрохав прийняти його до семінарії. Пізніше Даниїл Петрович згадував, що святитель запропонував йому вивчати православ’я японською мовою. Проте Конісі став прохати, щоби йому дозволили “вступити до Духовної семінарії, де в той час усі наукові та релігійні предмети вивчали російською мовою”. Його прийняли “не надто охоче” [Коніси]. Це підтверджує і св. Миколай, зазначаючи, що Даниїл “вдерся до Семінарії... не за правилами прийому” [Дневники... 2004, III, 364]. Схоже, що юнак насамперед прагнув вивчити російську мову [Сугії 1981, 117]. Навчався він за рахунок місії [Дневники... 2004, III, 97, 364].

По закінченні семінарії 1887 р. Конісі був направлений на навчання до Києва. За свідченнями св. Миколая, причиною цього була не успішність семінариста, а прохання соляного магната Нодзакі, який обіцяв оплатити навчання, але обіцянки не виконав, і єпископу довелося сплатити близько двох тисяч карбованців із власної кишені [Дневники... 2004, III, 97–98, IV, 812]. Щоб потрапити до Києва, Конісі 1 травня вирушив з Йокогами в подорож навколо Азії, під час якої супроводжував дипломата Нісі Токудзіро 西徳二郎 (1847–1912). Подорожній щоденник Конісі під дещо претензійною – а чи іронічною – назвою “Подорож на Захід” (*Сайюкі* 西遊記)²⁹ опублікований у “Сейкьо сімпо”, свідчить про маршрут цієї мадрівки, що включав Гонконг, Сінгапур, Коломбо, Сокотру, Аден, Суец, Александрію, Константинополь тощо. 23 червня пароплав прибув до Одеси, і мандрівники рушили далі потягом до Москви та Санкт-Петербурга (скорочений текст щоденника див.: [Сугії 1981, 120–125]).

З 1887-го по 1892 р. Даниїл Конісі навчався у КДА. Цей період докладно описаний у статті отця Андрія Ухтомського [Ухтомский 2015а, 201–205]. Відзначимо лише деякі важливі моменти. Успіхи Конісі були доволі посередні: він був прийнятий на 55-му місці з 56-ти, а закінчив 33-м у списку з 38 випускників. Він відмовився вивчати давні мови, посилаючись на те, що раніше їх не вивчав, та на недостатнє знання російської (тут Конісі був не одинокий – водночас так само вчинили ще троє студентів-іноземців). Після того всі японські студенти КДА давніх мов не вивчали³⁰. Зате Конісі вивчав англійську мову і вдосконалив російську, про що свідчать відгуки на його випускню роботу. По закінченні КДА він здобув ступінь кандидата богослов'я – але, як іноземний підданий, “без прав духовно-навчальної служби в межах Російської імперії”.

До Японії, проте, Конісі повернувся не одразу, а вирішив продовжити свою освіту в Московському університеті як вільний слухач³¹. Він вивчав філософію під керівництвом проф. М. Я. Грота³² та психологію у Л. М. Лопатіна³³ [Иванова 1993, 82; Nagawa 1995, 162]. Невдовзі Конісі вступив до Московського психологічного товариства: 31 жовтня (ст. ст.) 1892 р. Грот та Лопатін запропонували його кандидатуру [Протокол... 1893а, 112], а на наступному засіданні 7 листопада (ст. ст.) він був одностайно обраний дійсним членом товариства [Протокол... 1893б, 113].

Темою своїх досліджень Конісі обрав китайську філософську класику. Вже на початку 1893 р. в журналі “*Вопросы философии и психологии*” вийшов його переклад конфуціанського канонічного тексту “Да сюе” (“Велика наука”); у передмові до нього Конісі заявив, що планує перекласти весь конфуціанський канон. Проте його цікавив і даосизм: на засіданні психологічного товариства 30 січня 1893 р. (ст. ст.) він прочитав реферат про Лао-цзи [Протокол... 1893с]. На засіданні був присутній В. С. Соловйов. Доповідь викликала дискусію, у якій взяли участь князь С. М. Трубецької³⁴, А. А. Токарський³⁵, М. М. Баженов³⁶, П. О. Каленов³⁷ та Л. М. Лопатін. Незабаром Конісі написав статтю, присвячену філософії Лао-цзи [Конисси 1893; Конисси 1894], а тоді переклав “Дао де цзін” [Тао те кинг... 1894]. Докладніше про китаєзнавчі праці Конісі ми писали раніше: [Капранов 2017].

Завдяки М. Я. Гроту Конісі у листопаді 1892 р. познайомився з Л. М. Толстим [Накамото 2012]. Так почалася їхня багаторічна дружба. Російський письменник цікавився китайською філософією та культурою Сходу взагалі і знайшов в особі молодого японця цікавого співрозмовника та консультанта [Иванова 1993, 82]. Даниїл Петрович захоплювався літературними творами Толстого, однак з його релігійними поглядами не погоджувався і затято з ним сперечався [Шифман 1971; Накамото 2012]. Згідно з пізнішими (датованими 1912 р.) спогадами Конісі, Толстой допомагав йому перекладати “Дао де цзін” [Лао Си 1913, 4], хоча у згаданих вище публікаціях згадок про це немає.

29 жовтня 1893 р. Конісі повернувся до Токіо [Сугіі 1981, 135]. З собою він привіз зібрання творів Толстого [Иванова 1993, 82]. По поверненні був призначений професором православної семінарії: викладав загальний курс філософії, психологію, логіку, риторіку [Сугіі 1981, 155]. На японський Новий рік (за григоріанським календарем) під час богослужіння Конісі читав проповідь [Дневники... 2004, V, 861]. У травні 1894 р. він став ректором семінарії, але 18 вересня того самого року звільнився з цієї посади [Сугіі 1981, 141–143], хоча продовжував викладати³⁸ і читати проповіді. У листопаді Конісі обвінчався з Марією Оіва 大岩 [Сугіі 1981, 144].

Деякий час Конісі продовжував свої студії в царині китайської філософії. У листопаді 1893 р. православний журнал “*Сінкай*” почав друкувати його працю “Загальний нарис філософії Лао-цзи” (*Росі тецутаку інпан* 老子哲学一般; публікацію завершено через рік) [Сугіі 1981, 155]. На жаль, статтю цю нам поки знайти не пощастило, проте можна припустити, що вона є перекладом згаданої вище російської статті Конісі. 1895 р. вийшов його переклад трактату “Чжун юн” [Средина и

постоянство... 1895], який було зроблено ще в Москві, тобто до жовтня 1893 р. [Капранов 2017, 43]. Наступного року був надрукований переклад трактату “Сяо цзін” [Книга о почитании родителей 1896], передмова до якого датована 1895 р. і написана в Токіо. Це була остання публікація із зазначеної тематики – проект російського перекладу конфуціанського канону так і залишився незавершеним.

Крім того, Конісі писав для різних часописів статті про Росію. Ці публікації викликали, однак, незадоволення св. Миколая, який звинувачував свого вихованця в упередженому ставленні до країни, яка дала йому освіту. Так, у записі від 8 червня 1895 р. йдеться про статтю “Характеристика росіян”, надруковану в журналі “The Sun”³⁹. У ній Конісі начебто пише, що “російський народ – тупий у розумінні, млявий волею, ледачий... до того, що навіть руки не підніме витягти муху з чарки горілки, а ковтає горілку разом із мухою; лається напропале російський народ, не лише простий, а й усякий інший, тож лайливість – невід’ємна риса російського народу; є й доброта в росіян, але це більше від лінощів” [Дневники... 2004, III, 97]. Запис від 24 листопада містить нарікання, що Конісі перекладає з російських газет те, що там пишуть поганого про Японію (щоправда, сам Даниїл Петрович це заперечував) [Дневники... 2004, III, 210]. 4 вересня 1896 року єпископ записує свої враження від низки (сімнадцяти!) статей у “Йоміурі сімбун”⁴⁰: “Російський народ, за Конісі, весь зазвичай – неймовірно брудний, весь, без винятку, смердючий, вошивий, живе в нестерпно смердючих лігвах. Військо все брудне, смердюче, п’яне, рабськи принижене... звісно, народ і військо і все в Росії дуже brutальне, неосвічене, нерозвинуте” [Дневники... 2004, III, 364].

На жаль, ці статті наразі нам недоступні, тому в нас немає можливості перевірити, чи справді Конісі так однобічно описував Росію. Проте російську літературу та філософію він, безперечно, любив, і понад усе – творчість Л. Толстого, яку пропагував у численних статтях у християнських часописах [Konishi 2007, 252–253]. Вже 1893 р. він опублікував у журналі “Сінкай” свій переклад статті М. Я. Грота про ідею чесноти в Л. Толстого і Ф. Ніцше (таким чином, між іншим, вперше познайомив японських читачів із думкою великого німецького філософа) [Konishi 2007, 254]. Наступного року Конісі виступав з доповідями про світогляд Л. Толстого на засіданні філософського товариства Японії та на VI конференції християнських лідерів у Хаконе, у якій брали участь Уцімура Кандзо⁴¹, Мацумура Кайсекі⁴², Накадзато Кайдзан⁴³ та ін. [Konishi 2007, 253].

Невдовзі Конісі взявся перекладати Толстого. Найбільшого розголосу набув переклад повісті “Крейцерова соната”, надрукований 1895 р. в журналі “Кокумін-но томо”, зроблений на замовлення видавця журналу Токутомі Сохо⁴⁴. Літературне редагування перекладу виконав відомий письменник Одзакі Койо⁴⁵ [Шифман 1971]. У Росії цей твір був заборонений цензурою, за його розповсюдження загрозувало заслання. Рукопис повісті для перекладу був нелегально переправлений до Японії [Konishi 2007, 252]. У перекладі Конісі вийшли також повість “Детство”, оповідання “Хозяин и работник”, “Два старика”, “Суратская кофейная” та інші художні та філософсько-публіцистичні твори [Иванова 1993, 83; Шифман 1971].

Поступово під впливом Толстого Конісі міняє свої погляди на християнство. 10 травня 1896 р. він написав російському письменнику листа, де повідомив про ці зміни. Він додав: “Преподобний Миколай мене терпіти не може за мої погляди на християнство і на життя, але це мене анітрохи не засмучує” (цит. за: [Шифман 1971]). Толстой у відповідь привітав послідовника-неофіта. 8 жовтня 1896 р. за рекомендацією Конісі до Ясної Поляни завітали Токутомі Сохо та його помічник Фукаї Ейго⁴⁶, пізніше визначний банкір (докладніше про це: [Мельникова 2012]). Повернувшись до Японії, вони привезли Конісі в подарунок від Толстого Біблію з його власноручними нотатками на полях. Конісі зберігав її усе життя, як цінну реліквію й багаторазово перечитував [Накамото 2012].

25 лютого 1897 р. Конісі звільнився із семінарії, а відлучення Толстого від церкви 1901 р. призвело до остаточного розриву Даниїла-Масутаро з православ'ям, а згодом – переходу до протестантизму [Гавриков 2015, 63]. Судячи із запису у щоденнику св. Миколая від 2 жовтня 1903 р., Конісі “перешкоджав церковній справі” – ймовірно, своєю пропагандою толстовства. [Дневники... 2004, IV, 867]. Врешті він приєднався до протестантської організації “Сіонкай” 紫苑会 (“Товариство айстри”) [Арімуне 2012, 16].

По звільненні із семінарії Конісі три місяці служив у Генеральному штабі спеціалістом з Росії, викладав російську мову [Сугіі 1981, 155]. Потім він повернувся на фірму Нодзакі Букіціро, де обіймав посаду начальника загального відділу, займався розвитком соляної промисловості на Тайвані [Арімуне 2012, 15]. Під час Російсько-японської війни Конісі звільнився і повернувся до Окаями [Уфимцев 2012]. А 1909 р. вдруге поїхав до Росії і вступив до Московського університету [Сугіі 1981, 155], де займався експериментальною психологією у професора Чеплакова [Уфимцев 2012]. У червні 1910 р. він знову побував у Ясній Полянні й востаннє зустрівся з Толстим. Конісі був єдиним японцем, присутнім на похороні великого письменника [Шифман 1971; Арімуне 2012, 15]. 1911 р. Конісі здійснив прощу до Палестини, яку описав у книзі “Свята земля Палестина” (*Сейці Паресуціна 聖地パレスチナ*) [Конісі 1913]. Потім поїхав до Лейпцига, а звідти – знову до Москви, вивчати стан промисловості та освіти в Росії [Сугіі 1981, 155].

У Москві його застала ще одна сумна звістка – 16 лютого в Токіо помер святий Миколай. Конісі – попри своє відступництво і конфлікт з “апостолом Японії” – написав про нього мемуарний нарис, який завершує словами “Так, він був святий, принаймні для нас – японців”⁴⁷ [Конісі]. Спогади Конісі були опубліковані в газеті “Голос Москви” та передруковані одразу двома журналами [Гавриков 2015, 63]. Це, вочевидь, було виявом традиційного для японців почуття морального обов'язку перед вчителем. Тоді ж у Москві він пише передмову для нового видання свого перекладу “Дао де цзіну”, де підкреслює допомогу Толстого [Лао Си 1913, 4], про яку в першій публікації не було згадки. Це також слід розглядати як данину вдячності своєму другому вчителю. У 1912–1913 рр. Конісі опублікував низку статей-спогадів про Толстого у японських виданнях [Иванова 1993, 82].

Повернувшись до Японії у квітні 1912 р., Конісі став професором одразу двох відомих університетів: викладав біблійну географію на кафедрі теології Університету Досієя (м. Кіото) та російську мову в Кіотоському імператорському університеті [Накамото 2012; Сугіі 1981, 148]. 1913 р. його переклад “Дао де цзіну” був перевиданий у Росії окремою книжкою [Лао Си 1913]. Конісі використовував цю книжку як посібник у викладанні російської мови. Серед його студентів були князь Коноє Фумімаро⁴⁸ й Такакура Теру⁴⁹ (1891–1986), майбутній письменник-комуніст. З князем Коноє Конісі був у дружніх стосунках до кінця життя [Накамото 2012].

1914 р. Конісі залишив викладання, ймовірно, через те, що його син Юмідзіро був виключений з університету за причетність до пацифістського руху (Юмідзіро під впливом батька став палким прихильником ідей Толстого). Після 1916 р. колишній професор працював радником торговельної фірми “Мейдзі-боекі” у Владивостоці, але у вільний час виступав з публічними доповідями про Толстого [Накамото 2012]. 9 вересня 1918 р. разом з професором Східного інституту М. В. Кюнєром⁵⁰ виступав у Владивостоці в актовому залі комерційного училища на зібранні Далекосхідного російсько-японського товариства, присвяченому 90-річчю з дня народження Л. М. Толстого (про це писала газета “Голос Примор'я”). Кюнєр прочитав доповідь “Лев Толстой у японській літературі”, а Конісі поділився спогадами про письменника [Уфимцев 2012].

Про життя і діяльність Конісі після 1918 р. відомо мало. Він цілком занурився в бізнес [Арімуне 2012, 15]. Микола Петрович Матвєєв (М. Амурський) у 1937 р.

писав: “У Росії п. Конісі бував кілька разів і нещодавно, причому одного разу йому довелося бути перекладачем у бесіді між відомим ніппонським промисловцем п. Кухарою⁵¹ та... Сталіним” [Хисамутдинов 2017, 53]. Накамото Ноубюкі також пише, що “1938 р. князь Коное збирався послати до Москви до Сталіна Масутаро (Конісі. – С. К.) як свого таємного посланця” [Накамото 2012]. Ці повідомлення, однак, надто фрагментарні й потребують подальшого дослідження.

Проте добре відомо, що Толстого Конісі не забув. 1929 р. дочка письменника – Олександра Львівна Толстая (1884–1979), рятуючись від репресій, втекла з Радянського Союзу до Японії. Тут вона виступала з лекціями про свого батька і викладала російську мову. Конісі надавав їй допомогу, був її гідом і перекладачем. Для Олександри та її супутниць – секретарки Ольги Петрівни Христіанович та її дочки Марії – Конісі побудував будинок неподалік від Токіо [Накамото 2012]. Згідно з іншими джерелами, Олександра Толстая оселилася в містечку Асія біля Кобе [Хисамутдинов 2017, 34]. До 25-річчя від дня смерті Толстого Конісі написав книгу спогадів “Розповіді про Толстого” (*Торусутої-о катару* トルストイを語る), видану 1936 р. [Арімуне 2012, 15]. Ця книга досі користується популярністю в Японії, про що свідчить, зокрема, її перевидання 2010 р.

Різноманітний творчий спадок Конісі, що включає переклади, праці з русистики й китайської філософії, богословські статті, подорожні нотатки, мемуари тощо, на жаль, досі не зібраний. Він ще чекає на своїх дослідників.

Найменше відомостей вдалося знайти про третього студента КДА з Японії – **Климент Намеру** (行田) **Йосіо**⁵². Навіть японське написання його власного імені нам наразі невідоме. Зі щоденників св. Миколая Японського можна дізнатися дещо про його походження та родину. Намера народився в м. Маебасі (нині центр преф. Гумма), з християнської сім’ї. Імовірно, він був з бідного самурайського роду: св. Миколай Японський нарікає на “дворян Маебасі”, називаючи їх “жадібними та безсовісними”, і згадує серед них і родину Намера [Дневники... 2004, III, 578]. Під час огляду церков в областях Дзісю та Тохоку св. Миколай Японський 21 травня 1881 р. відвідав Маебасі, де була досить велика громада вірян. У щоденнику він згадує, що серед християн, які вийшли за місто його зустріти, був Климент Намера, “якого готують в учні Семінарії” [Дневники... 2004, II, 6]. Там само зазначено, що родина Намера мешкала разом з катехізаторами та священником о. Павлом Савабе⁵³ в будинку, де проводилися богослужіння. Голова родини був хворий; він помер від сухот того ж року [Дневники... 2004, II, 17]. Матір Климента звали Софія [Дневники... 2004, V, 604], у нього був брат Тихон і сестри Віра та Надія. Віра Намера керувала хором у Маебасі [Дневники... 2004, II, 708], згодом вийшла заміж за катехізатора Павла Хосої; св. Миколай характеризує її як “добру дружину та матір” [Дневники... 2004, III, 753; IV, 228]. Натомість Надія, що стала вчителькою в жіночій школі при семінарії, не виправдала довіри: “вчителька Надія Намера виявилася шахрайкою: в однієї багаті токейської (ймовірно, токійської. – С. К.) учениці по троху відібрала всі сукні й передала матері; гроші, скільки могла, також; почала обирати й другу...” [Дневники... 2004, III, 681].

Намеру було направлено на навчання до Російської імперії разом із Сергієм Сьодзі⁵⁴ не раніше 23 травня 1888 р. [Дневники... 2004, II, 294]. 5 червня обидва семінаристи вже були в Києві на урочистостях з нагоди 900-річчя хрещення Русі, де передали митрополиту Київському і Галицькому Платону привітання від св. Миколая, написане в японському стилі. Згодом Намера вступив до семінарії⁵⁵ на останній курс, після чого був переведений на I курс КДА [Марков 1999, 230–231]. Однак, згідно з дослідженням протоієрея А. Ухтомського, Намера прохворів протягом 1889/1890 навчального року понад два місяці, і тому вступні іспити були відкладені для нього на початок навчального року. Врешті він все-таки склав їх задовільно і 31 серпня 1889 р. був зарахований до числа студентів. Намера утримувався коштом

Російської духовної місії в Японії, з тими ж пільгами, які мали Мії та Конісі. В академії Намеда обрав історичну групу та англійську мову, але прохав звільнити його від необхідності вивчати давні мови, бо він не склав іспит з давньоєврейської мови. Рада академії задовольнила прохання японського студента й перевела його на II курс [Ухтомский 2015]. 21 січня 1890 р. канцелярія Київського губернатора оформила для Намеди закордонний паспорт (“*новый русский билет*”) та відправила до правління КДА [Путро О., Путро А. 2010б, 143]. У червні 1891 р. Климент Намеда був переведений з II на III курс, у червні 1892 р. – на IV курс [Путро О., Путро А. 2010б, 143–144], а в червні 1893 р. – закінчив академію [Путро О., Путро А. 2010в, 127]. Для випускної роботи Намеда обрав тему “Вчення ап. Павла про особу Ісуса Христа та здійснену ним справу спасіння людей”; крім того, як і інші випускники, він написав одну проповідь. Обидва відгуки на роботу – доцента Ф. Орнатського⁵⁶ та екстраординарного професора Митрофана Ястребова⁵⁷ – характеризують роботу як “задовільну”. Обидва рецензенти відзначають високий рівень володіння російською мовою і літературним стилем, проте Ф. Орнатський зауважує, що автор роботи “не досить глибоко проникає у предмет дослідження” [Ухтомский 2015б]. Відтак Климент Намеда здобув ступінь кандидата богослов’я “без прав духовно-навчальної служби в межах російської імперії” (як іноземець) [Бовкало].

Того ж 1893 р. Климент Намеда повернувся до Токіо пароплавом разом з Данієлом Конісі [Сугії 1981, 135]. По поверненні до Японії Намеда викладав у Токійській семінарії священну історію. Миколай Японський, однак, нарікає на низькі знання учнів з цієї дисципліни, бо “Климент Намеда й після нього Петро Ісігаме – погано займалися своєю справою” [Дневники... 2004, III, 113]. Втім, Намеда був ректором семінарії після звільнення з цієї посади Конісі [Сугії 1981, 135]. Клименту Намеді судилося недовге життя – він помер від сухот 20 травня 1895 р. [Дневники... 2004, III, 305]. Зберігся його лист до єпископа Бориса (Плотникова) від 9 січня 1893 р., поки що не опублікований [Борис 1962, 56]. Крім кандидатської роботи та цього листа, інші тексти, написані Намедою, нам не відомі.

¹ Загальну характеристику внеску японського православ’я в культуру доби Мейдзі див.: [Ушимару 1986].

² Ми використовуємо українську транслітерацію японських слів М. Федоришина, подовження голосних для спрощення не позначаємо. Ієрогліфічне написання наведено лише там, де це важливо з огляду на тему дослідження. Японські власні імена наводимо у традиційному порядку: спочатку – прізвище, потім – власне ім’я. Християнське ім’я (або ім’я та по батькові) ставимо, натомість, на першому місці: наприклад, *Конісі Масутаро*, але *Данієл Петрович Конісі*. При поєднанні християнського та японського імен порядок той самий: *Данієл Конісі Масутаро* (за прикладом І. Харіна [Kharin 2011, V]).

³ Або Семен, Семен Семенович [Хисамутдинов 2017, 35]. У японських джерелах трапляється ієрогліфічне написання імені: 西面. У деяких українських та російських джерелах його прізвище пишеться Мій (наприклад: [Путро О., Путро А. 2010а, 117]), інколи (помилково) – Міцуї [Зенина 1996]. У Г. Д. Іванової (вочевидь, помилково) японське ім’я транскрибоване як Доро [Іванова 1993, 72]. Тут і нижче ми наводимо лише варіанти, які виходять за межі регулярних відмінностей між різними системами транскрипції.

⁴ Іоанн Сакаї Токурей 酒井篤礼 (1835–1882) – один з перших японців, охрещених св. Миколаєм Японським 1868 р.; згодом став священником.

⁵ Мії в цей час ще навчався в семінарії [Дневники... 2004, II, 65].

⁶ Ступінь кандидата богослов’я здобували студенти, які успішно закінчували три роки навчання, ступінь магістра – чотири роки навчання.

⁷ За Сухановою, залишився магістрантом [Суханова 2013, 30].

⁸ “Православні вісті”. Офіційний друкований орган Російської православної місії, згодом – Японської православної церкви. Виходив з 1880 р.

⁹ Щомісячний богословсько-філософський журнал, виходив у 1893–1899 рр. [Суханова 2013, 22]. Назва дослівно означає “Море серця (душі)”, але зазвичай її перекладають як “Духовне море”.

¹⁰ Слід зазначити, що св. Миколай називає його дияконом уже в лютому 1893 р. [Дневники... 2004, II, 738].

¹¹ Звідси випливає, що він володів грецькою мовою, яку, вочевидь, вивчив у КДА (у Токійській семінарії її не викладали). А. Ухтомський звертає увагу на відсутність у протоколах фіксації факту відмови Мії від вивчення давніх мов [Ухтомский 2015а, 202]. Наступні студенти-японці у КДА давніх мов не вивчали (див. про це нижче).

¹² Під час Російсько-японської війни в японській армії воювали 240 православних християн, з них 22 загинули в бою [Огавара 2008, 85].

¹³ На титульному аркуші японського видання зазначено: “переклад розмовною мовою Мії Міцуро”, а також “Переклад Побєдоносцевої з Росії”. Водночас назва японського перекладу (*Манно-но бібунсі 萬能の微分子*) відповідає англійському оригіналу, що свідчить про те, що Мії ним користувався, адже російське видання має назву “*История детской души: Повесть не для детей*”.

¹⁴ Див. також спогади М. П. Матвєєва: [Хисамутдинов 2017, 35].

¹⁵ Отець Полікарп – учень митрополита Сергія (Тихимирова). Отець Симеон Мії брав участь у його хіротонії в Токіо 1936 р. [Бесстремьяная 2009б, 190].

¹⁶ Двоє інших – Павло Моріта Рьо (бл. 1862–1938) та Петро Сібаяма Дзюно (1857–1937).

¹⁷ У деяких російських джерелах – Даниїл Павлович (напр.: [Малахова, Усачева 1981; Протокол... 1893а, 112; Хисамутдинов 2017, 34]).

¹⁸ Варіант написання прізвища – Коніссі.

¹⁹ Нині – район м. Курасікі.

²⁰ Нині – район м. Окаяма.

²¹ За Накамото, також [Ухтомский 2015а]; згідно із Сугіі Муцуро, однак у документах відомостей про це немає [Сугіі 1981, 113–14].

²² Певне, тому св. Миколай називає Конісі торговим прикажчиком [Дневники... 2004, III, 340, 364].

²³ Так називали ще засновника підприємства Нодзакі Будзаємона 野崎武左衛門 (1789–1864), діда Букіціро. Згодом цей “титул” перейшов на нащадків (див. матеріали на сайті Музею родини Нодзакі, напр.: [Енден-о... 2018]; також [Окаяма... 2006, 63]). Завод не мав такої назви; у статті Накамото, ймовірно, помилка перекладача [Накамото 2012].

²⁴ Святитель Миколай називає Нодзакі “родичем” [Дневники... 2004, III, 97], а в іншому місці (можливо, у переносному сенсі) – “рідним батьком” Конісі [Дневники... 2004, III, 97; IV, 812] (у тексті одрук – “Козаки” замість “Нозаки”, тобто Нодзакі). А. Ухтомський пише, що Нодзакі усиновив Конісі 1877 р. [Ухтомский 2015а, 200]. Проте нам не вдалося знайти про це відомостей в інших джерелах; крім того, в разі усиновлення Конісі мав би змінити прізвище (як Іван Кавамото-Сенума, див. далі).

²⁵ Зустрічається твердження, що Конісі хрестив святитель Миколай (напр.: [Уфимцев 2012]). Проте, за свідченням самого Конісі, він був охрещений “одним з найближчих співробітників превелебного Миколая” [Коніси; Сугіі 1981, 117]. Можливо, проте, що Конісі вперше познайомився з християнством завдяки місіонерам-протестантам [Сугіі 1918, 115–117].

²⁶ Можливо, йдеться про парафію Цурадзіма [Ухтомский 2015а, 201], нині також район м. Курасікі.

²⁷ Дослівно – “управитель”. У японських православних громадах – староста [Дневники... 2004, II, 514].

²⁸ У щоденниках св. Миколая неодноразово згадано християн на прізвище Нодзакі (див. іменний покажчик, т. II, у написанні св. Миколая – “Нозаки”), здебільшого заможних торговців, але невідомо, чи були вони родичами “соляного короля”.

²⁹ Назва містить не тільки алюзію на знаменитий китайський роман про прощу буддійського ченця Сюаньцзана до Індії, а й обігрує прізвища дипломата Нісі 西 (дослівно “захід”) та самого автора – Конісі 小西 (“малий захід”).

³⁰ Сам св. Миколай 1889 р. подав до Синоду прохання про звільнення його вихованців від вивчення давніх мов. Це було дозволено з огляду на те, що в Токійській семінарії цих

мов не вивчали і засвоєння їх потребувало від японців великих зусиль, що могло зашкодити опануванню богословських дисциплін [Ухтомський 2015б].

³¹ У “Сейкьо сімпо” від 15.11.1892 р. було надруковано повідомлення, що Конісі в Москві лікується від ревматизму і має повернутися наступної весни [Сугії 1918, 135].

³² Грот Микола Якович (1852–1899) – філософ, засновник і редактор журналу “*Вопросы философии и психологии*”.

³³ Лопатін Лев Михайлович (1855–1920) – філософ, друг М. Я. Грота.

³⁴ Трубецької Сергій Миколайович, князь (1862–1905) – релігійний філософ.

³⁵ Токарський Ардаліон Ардаліонович (1859–1901) – психіатр, досліджував гіпноз; цікавився Сходом: автор праці “*Заклинание со стрелой тибетских лам*” (1894).

³⁶ Баженов Микола Миколайович (1857–1923) – психіатр.

³⁷ Каленов Петро Олександрович (1839–1900) – поет, перекладач, автор поеми “*Будда*”.

³⁸ Див. позитивні відгуки про його викладання гомілетики та логіки, датовані 1896 р.: [Дневники... 2004, III, 330, 425].

³⁹ Японська назва – “Таййо” 太陽 (“Сонце”), популярний літературно-мистецький та суспільно-політичний журнал, виходив щомісяця з 1895-го по 1928 р.

⁴⁰ “Йоміурі сімбун” 読売新聞 – одна з провідних японських газет, заснована 1874 р.

⁴¹ Уцімура Кандзо 内村鑑三 (1861–1930) – видатний філософ-християнин, якого називають “японським К’еркегором”, засновник руху “безцерковних християн”.

⁴² Мацумура Кайсекі 松村介石 (1859–1939) – протестантський пастор, намагався розробити японський національний варіант християнства, включаючи до нього елементи даосизму та конфуціанства.

⁴³ Накадзато Кайдзан 中里介山 (1885–1944) – популярний японський письменник, автор багатотомного історико-пригодницького роману “*Перевал Бодгісаттви*” (*Дайбосацу море дадзасаттви*).

⁴⁴ Токутомі Сохо 徳富蘇峰 (1863–1957) – мислитель, історик, публіцист; у молоді роки був християнином. У 1890-ті рр. перейшов у своїх поглядах з ліберальних позицій на консервативно-націоналістичні. Його брат, письменник Токутомі Рока 徳富蘆花 (1868–1927), автор першої японської праці про Толстого, був другом Конісі й палким толстовцем [Konishi 2007, 262].

⁴⁵ Одзакі Койо 尾崎紅葉 (1867–1903) – автор популярних у свій час сентиментальних романів; у своїй творчості продовжував традиції японської та китайської класики.

⁴⁶ Фукаї Ейго 深井英五 (1871–1945) пізніше став відомим фінансистом і банкіром.

⁴⁷ Визнання архієпископа Миколая святим почалося стихійно одразу ж після його смерті серед простих вірян-японців, знайшло підтримку з боку ієрархів та сягнуло навіть далекої Рязані [Kharin 2011, 118]. Проте офіційно канонізованим він був лише 1970 р.

⁴⁸ Коноє Фумімаро 近衛文麿 (1898–1945) – державний діяч, творець і лідер “нової політичної структури” 1940–1945 рр., провідний ідеолог “Великої Східноазійської сфери спільного процвітання”.

⁴⁹ Такакура Теру 高倉輝 (1891–1986) – письменник-комуніст, член ЦК КПЯ в 1950–1951 рр.

⁵⁰ Кюнер Микола Васильович (1877–1955) – сходознавець, історик та етнограф, учитель Л. М. Гумільова.

⁵¹ Кухара Фусаноске 久原房之助 (1869–1965) – великий підприємець і політик.

⁵² У Харіна – Намета (Nameta) [Kharin 2014, 213]; у деяких джерелах японське ім’я наведено в написанні “Юсію” [Путро О., Путро А. 2010б, 143].

⁵³ Павло Савабе Такума 沢辺琢磨 (1834–1913) – перший японець, що став православним священиком; самурай, колишній священнослужитель синто, один з перших трьох японців, охрещених святителем Миколаєм.

⁵⁴ Сергій Никодимович Сьодзі Сьогоро – православний японець, випускник Санкт-Петербурзької духовної академії, автор книжки “*Як я став християнином*”, написаної російською мовою й виданої 1892 р.

⁵⁵ Київської, згідно з [Бовкало]. У В. Маркова – Санкт-Петербурзької. Ймовірно, це помилка: автор переплутав Намеду із Сергієм Сьодзі, який навчався в Санкт-Петербурзі.

⁵⁶ Орнатський Федір Степанович (1848–1919) – педагог, богослов, перекладач, викладач КДА.

⁵⁷ Ястребов Митрофан Пилипович (1845–1906) – богослов, історик церкви, перекладач, викладач КДА.

ЛІТЕРАТУРА

Бесстремьянная Г. По православной Японии: статья 5. Восточно-Японская епархия // **Православие.RU**. 6.04.2009a. URL: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41511.htm> (дата звернення: 5.10.18).

Бесстремьянная Г. Контакты Русской духовной миссии в Корее и Японской Православной Церкви в 1896–1946 годы // **Церковь и время**, 2009b, № 2 (47).

Бовкало А. А. Выпускники Киевской духовной академии 1823–1869, 1885–1915 гг. URL: <http://www.petergen.com/bovkaloduhov/kievda.html> (дата звернення: 26.10.18).

Борис (Плотников Владимир Владимирович). Описание фонда № 1 / Государственная ордена Трудового красного знамени публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде. Ленинград, 1962.

Великая наука Конфуция. Пер. с предисловием Д. П. Конисси // **Вопросы философии и психологии**, 1893. Год IV, кн. 1 (16).

Дневники святого Николая Японского: в 5 т. / Сост. К. Накамура. Санкт-Петербург, 2004.

Гавриков А. А. Публикации православных японцев в российской прессе второй половины XIX – начала XX вв. // **Макарьевские чтения: материалы X Международной конференции (25–27 ноября 2015 года)**. Горно-Алтайск, 2015.

Григорьева М. Н. Деятельность Русской православной церкви в Японии (1912–1945 гг.) под началом митрополита Сергия (Тихомирова) // **Проблемы истории, филологии, культуры**. Вып. 13, № 2. 2003.

Зенина Л. В. К истории православия в Японии: хронология (по материалам книги Наганава Мицуо “Никорай-До-но хитобито”) // **Православие на Дальнем Востоке**. Вып. 2. Памяти святителя Николая, апостола Японии. Санкт-Петербург, 1996.

Иванова Г. Д. **Русские в Японии XIX – начала XX в. Несколько портретов**. Москва, 1993.

Капранов С. В. Випускник КДА Даниїл Конісі як інтерпретатор китайської філософської думки // **Магістеріум**. Вип. 68. Культурологія. Київ, 2017.

Книга о почитании родителей. Пер. с кит. Д. П. Конисси // **Вопросы философии и психологии**, 1896. Год VII, кн. 3 (33).

Кониси Д. Воспоминания японца об архиепископе Николае // **Храм святого равноапостольного Николая Японского**. URL: <https://hram-nikyaponsky.ru/biblioteka/stati/36-vospomnaniya-yarontsa-ob-arkhieriskope-nikolae> (дата звернення: 19.10.18).

Конисси Д. Философия Лаоси // **Вопросы философии и психологии**, 1893. Год IV, кн. 3 (18).

Конисси Д. Философия Лаоси (Окончание) // **Вопросы философии и психологии**, 1894. Год V, кн. 3 (23).

Лао Си. Тао-те-кин, или Писание о нравственности / Под ред. Л. Н. Толстого; пер. с кит. проф. ун-та в Киото Д. П. Конисси; примечаниями снабдил С. Н. Дурьлин. Москва, 1913.

Малахова А. М., Усачева А. С. Личные имена и названия // *Маковицкий Д. П. У Толстого*. Кн. 5: Указатели. Москва, 1981. URL: <http://feb-web.ru/feb/litnas/texts/ma5/ma5-016-.htm> (дата звернення: 18.10.18).

Марков В. Апостол Японии // **Известия Восточного института**, 1999, № 5.

Мельникова И. Первые контакты Л. Н. Толстого с питомцами школы Досися // **Doshisha Studies in Language and Culture**, 2012, № 14 (2).

Накамато Нобуюки. Толстой и Лао-цзы: преемники идей Л. Н. Толстого в Японии // **Японский центр во Владивостоке**. 31.08.2012. URL: <http://www.jp-club.ru/tolstoj-i-lao-czy-reeemniki-idej-l-n-tolstogo-v-yaronii/> (дата звернення: 25.08.14).

Протокол заседания 31 октября 1892 г. // **Вопросы философии и психологии**, 1893a. Год IV, кн. 1 (16).

Протокол открытого заседания 7 ноября 1892 г. // **Вопросы философии и психологии**, 1893b. Год IV, кн. 1 (16).

Протокол заседания 30 января 1893 года // **Вопросы философии и психологии**, 1893c. Год IV, кн. 2 (17).

Путро О. І., Путро А. О. Студенти-іноземці Київської духовної академії: XIX – початок XX ст. (Продовження, початок у № 1, 2010 р.) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв**, 2010a, № 2.

Путро О. І., Путро А. О. Студенти-іноземці Київської духовної академії: ХІХ – початок ХХ ст. (Продовження. Початок див.: Вісник ДАКККиМ. – 2010. – №№ 1, 2) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв**, 2010b, № 3.

Путро О. І., Путро А. О. Студенти-іноземці Київської духовної академії: ХІХ – початок ХХ ст. (Продовження. Початок див.: Вісник ДАКККиМ. – 2010. – №№ 1, 2, 3) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв**, 2010c, № 4.

Саблина Э. Б. Пути-дороги паломники из России // **Знакомьтесь – Япония**, 1999, № 26.

Средина и постоянство (Священная книга последователей Конфуция). Пер. с кит. Д. П. Кониси // **Вопросы философии и психологии**, 1895. Год VI, кн. 4 (29).

Суханова Н. А. **История Японской Православной Церкви в ХХ веке: путь к автономии**. Санкт-Петербург, 2013.

Тао те кинг Лаоси. Пер. с кит. Д. П. Конисси // **Вопросы философии и психологии**, 1894. Год V, кн. 3 (23).

Уфимцев Ю. **Лев Толстой, Владивосток и Япония** // KONKURENT.RU. 19.09.2012. URL: <http://www.konkurent.ru/article/10709> (дата звернення: 26.09.2018).

Ухтомский А. Даниил Кониси – японский студент в Киевской духовной академии // **Труды Київської духовної академії**, 2015a, № 22.

Ухтомский А. Студенты-японцы в Киевских духовных школах // **Православная Жизнь**. 2015b. URL: <https://pravlife.org/uk/node/2516> (дата звернення: 26.10.18).

Ушимару П. Я. Японское православие и культура периода “Мейдзи” // **Тысячелетие Крещения Руси. Международная церковно-историческая конференция. Киев, 21–28 июля 1986 года. Материалы**. URL: <https://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1540> (дата звернення: 26.10.18).

Хисамутдинов А. А. **Токио – Иокोगама: русские страницы**. Владивосток, 2012.

Хисамутдинов А. А. **Японец русского происхождения: Николай Матвеев**. Владивосток, 2017. URL: <https://evols.library.manoa.hawaii.edu/> (дата звернення: 18.10.18).

Шифман А. И. **Лев Толстой и Восток**. Москва, 1971. URL: <http://www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-i-vostok.html> (дата звернення: 26.10.18).

Kharin I. N. **Self-realisation of the Japanese Orthodox Church, 1912–1956**. A dissertation presented to the Faculty of Princeton University in candidacy for the degree of Doctor of Philosophy. 2011.

Konishi S. Translation and Conversion Beyond Western Modernity: Tolstoian Religion in Meiji Japan // **Converting Cultures: Religion, Ideology, and Transformations of Modernity**. Leiden, 2007.

Naganawa Mitsuo. The Japanese Orthodox Church of the Meiji Era // **A Hidden Fire: Russian and Japanese Cultural Encounters, 1868–1926**. Washington, D.C., 1995.

Аримуне і2012. – 有宗昌子. ロシアに老子を伝えた小西増太郎 // トルストイ版老子 / 加藤智恵子・有宗昌子共訳. 大坂, 2012.

Енден-о... 2018. – 塩田王 野崎家の遺訓 // 山陽新聞, 2018年5月13日. URL: <http://www.nozakike.or.jp/news/2018/sanyo20180513.pdf> (дата звернення: 21.10.18).

Коніс 1913. – 小西増太郎. 聖地パレスチナ. 東京, 大正2年.

Кореллі 1914. – Мэри-Кореллі. 萬能の微分子一名・内心のさけび. 三井道郎師口譯. 露國ポベドノスツェワ譯. 東京, 大正3年.

Mii 1888a. – 三井道郎. 正教の鑑. 1冊上. 東京, 明治21年.

Mii 1888b. – 三井道郎. 正教の鑑. 2冊下. 東京, 明治21年.

Mii 1934. – 三井道郎. ハリストス正教会及其の教義大要. 東京, 昭和9年.

Отавара 2008. – 小川原正道. 日露戦争下におけるロシア正教問題と政府・軍 // 慶應の政治学 日本政治: 慶應義塾創立一五〇年記念法学部論文集. 東京, 2008.

Окаяма... 2006. – 「岡山検定」公式テキスト: 岡山文化観光検定試験公式テキストブック. 岡山, 2006.

Сугіі 1981. – 杉井六郎. 小西増太郎覚書一 // 社会科学, 1981, No. 27.

Серафим 2007a. – 主教セラフイム. 「教会報知」から「正教新報」そして「正教時報」へ (2) // 「正教時報1400号」2007年5月20日. URL: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (дата звернення: 13.10.18).

Серафим 2007b. – 主教セラフイム. 「教会報知」から「正教新報」そして「正教時報」へ (3) // 「正教時報1401号」2007年6月20日. URL: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (дата звернення: 13.10.18).

Філарет 1886. – 非刺列徒. 正教訓蒙. 三井西面譯. 東京, 明治年.

REFERENCES

- Besstremyannaya G. (2009a), “Po pravoslavnoy Yaponii: stat’ya 5. Vostochno-Yaponskaya eparkhiya”, in *Pravoslaviye.Ru*, April 6, available at: www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41511.htm (accessed October 5, 2018). (In Russian).
- Besstremyannaya G. (2009b), “Kontakty Russkoy dukhovnoy missii v Koreye i Yaponskoy Pravoslavnoy Tserkvi v 1896–1946 gody”, *Tserkov’ i vremya*, No. 2 (47), pp. 113–215. (In Russian).
- Bovkalo A. A., *Vypuskniki Kiyevskoy dukhovnoy akademii 1823–1869, 1885–1915 gg.*, available at: www.petergen.com/bovkalo/duhov/kievda.html (accessed October 26, 2018). (In Russian).
- Boris (Plotnikov Vladimir Vladimirovich). *Opis’ fonda No. 1. Gosudarstvennaya ordena Trudovogo krasnogo znameni publichnaya biblioteka im. M. E. Saltykova-Shchedrina v Leningrade* (1962), Leningrad. (In Russian).
- “Velikaya nauka Konfutsiya” (1893), Transl. and preface by D. P. Konissi, in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year IV, book 1 (16), pp. 25–40. (In Russian).
- Dnevniky svyatogo Nikolaya Yaponskogo* (2004), In 5 vols., Giperion, Saint Petersburg. (In Russian).
- Gavrikov A. A. (2015), “Publikatsii pravoslavnykh yapontsev v rossiyskoy presse vtoroy poloviny XIX – nachala XX vv.”, in *Makar’ yevskiy chteniya: materialy X Mezhdunarodnoy konferentsii (25–27 noyabrya 2015 goda)*, RIO GAGU, Gorno-Altaysk, 2015, pp. 58–65. (In Russian).
- Grigor’ yeva M. N. (2003), “Deyatel’nost’ Russkoy pravoslavnoy tserkvi v Yaponii (1912–1945 gg.) pod nachalom mitropolita Sergiya (Tikhomirova)”, in *Problemy istorii, filologii, kul’tury*, Vol. 13, No. 2, pp. 286–298. (In Russian).
- Zenina L. V. (1996), “K istorii pravoslaviya v Yaponii: khronologiya (po materialam knigi Naganava Mitsuo “Nikoray-Do-no khitobito”)”, in *Pravoslaviye na Dal’nem Vostoke*, Issue 2. Pamyati svyatitelya Nikolaya, apostola Yaponii, Izdatel’stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, Saint Petersburg, pp. 180–185. (In Russian).
- Ivanova G. D. (1993), *Russkiye v Yaponii XIX – nachala XX v. Neskol’ko portretov*, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Kapranov S. V. (2017), “Vypusknik KDA Danyil Konisi yak interpretator kytays’koy filosofskoy dumky”, *Magisterium*, Issue 68: Kul’turolohiya, Kyiv, pp. 40–46. (In Ukrainian).
- “Kniga o pochitanii roditeley” (1896), Transl. from Chinese by D. P. Konissi, *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year VII, Book 3 (33), pp. 265–276. (In Russian).
- Konisi D., “Vospominaniya yapontsa ob arkhiepiskope Nikolaye”, in *Khram svyatogo ravnoapostol’nogo Nikolaya Yaponskogo*, available at: <https://hram-nikyaponsky.ru/biblioteka/stati/36-vospominaniya-yapontsa-ob-arkhiepiskope-nikolae> (accessed October 19, 2018). (In Russian).
- Konissi D. (1893), “Filosofiya Laosi”, in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year IV, Book 3 (18), pp. 27–45. (In Russian).
- Konissi D. (1894), “Filosofiya Laosi (Okonchaniye)”, in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year V, Book 3 (23), pp. 363–379. (In Russian).
- Lao Si (1913), *Tao-te-king, ili pisaniye o npravstvennosti*, Moscow. (In Russian).
- Malakhova A. M. and Usacheva A. S. (1981), “Lichnyye imena i nazvaniya”, in Makovitskiy D. P., *U Tolstogo*, Vol. 5, Nauka, Moscow, pp. 16–172, available at: <http://feb-web.ru/feb/litnas/texts/ma5/ma5-016-.htm> (accessed October 18, 2018). (In Russian).
- Markov V. (1999), “Apostol Yaponii”, *Izvestiya Vostochnogo instituta*, No. 5, pp. 221–236. (In Russian).
- Mel’nikova I. (2012), “Pervyye kontakty L. N. Tolstogo s pitomtsami shkoly Dosisya”, in *Doshisha Studies in Language and Culture*, Vol. 14, No. 2, pp. 191–208. (In Russian).
- Nakamoto Nobuyuki (2012), “Tolstoy i Lao-tszy: preyemniki idey L. N. Tolstogo v Yaponii”, in *Yaponskiy tsentr vo Vladivostoke*, August 31, available at: www.jp-club.ru/tolstoj-i-lao-czy-preemniki-idej-l-n-tolstogo-v-yaponii/ (accessed October 18, 2018). (In Russian).
- “Protokol zasedaniya 31 oktyabrya 1892 g.” (1893a), in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year IV, Book 1 (16), p. 112. (In Russian).
- “Protokol otkrytogo zasedaniya 7 noyabrya 1892 g.” (1893b), in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year IV, Book 1 (16), pp. 112–113. (In Russian).
- “Protokol zasedaniya 30 yanvarya 1893 goda” (1893c), in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year IV, Book 2 (17), pp. 114–116. (In Russian).

Putro O. I. and Putro A. O. (2010a), “Studenty-inozemtsi Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi: XIX – pochatok XX st. (Prodovzhennya, pochatok u No. 1, 2010 r.)”, in *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kul’tury i mystetstv*, No. 2, pp. 113–118. (In Ukrainian).

Putro O. I. and Putro A. O. (2010b), “Studenty-inozemtsi Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi: XIX – pochatok XX st. (Prodovzhennya. Pochatok dyv. Visnyk DAKKKiM. – 2010. – No. 1, 2)”, in *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kul’tury i mystetstv*, No. 3, pp. 138–145. (In Ukrainian).

Putro O. I. and Putro A. O. (2010c), “Studenty-inozemtsi Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi: XIX and pochatok XX st. (Prodovzhennya. Pochatok dyv. Visnyk DAKKKiM. – 2010. – No. 1, 2, 3)”, in *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kul’tury i mystetstv*, No. 4, pp. 138–145. (In Ukrainian).

Sablina E. B. (1999), “Puti-dorogi palomnitsy iz Rossii”, in *Znakom tes’ – Yaponiya*, No. 26, pp. 78–89 (In Russian).

“Sredina i postoyanstvo (Svyashchennaya kniga posledovateley Konfutsiya)” (1895), Transl. from Chinese by D. P. Konisi, in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year VI, Book 4 (29), pp. 381–403. (In Russian).

Sukhanova N. A. (2013), *Istoriya Yaponskoy Pravoslavnoy Tserkvi v XX veke: put’ k avtonomii*, Aleteyya, Saint Petersburg. (In Russian).

“Tao te king Laosi” (1894), Transl. from Chinese by D. P. Konissi, in *Voprosy filosofii i psikhologii*, Year V, Book 3 (23), pp. 380–408. (In Russian).

Ufimtsev Yu. (2012), “Lev Tolstoy, Vladivostok i Yaponiya”, in *KONKURENT.RU*, September 19, available at: www.konkurent.ru/article/10709 (accessed September 26, 2018). (In Russian).

Ukhtomskiy A. (2015a), “Daniil Konisi – yaponskiy student v Kiyevskoy dukhovnoy akademii”, *Trudy Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi*, No. 22, Kyiv, pp. 200–218. (In Russian).

Ukhtomskiy A. (2015b), “Studenty-yapontsy v Kiyevskikh dukhovnykh shkolkakh”, in *Pravoslavnyaya Zhizn’*, July 1, available at: <https://pravlife.org/uk/node/2516> (accessed October 26, 2018). (In Russian).

Ushimaru P. Ya. (1986), “Yaponskoye pravoslaviye i kul’tura perioda ‘Meydzi’”, in *Tysyacheletniye Kreshcheniya Rusi. Mezhdunarodnaya tserkovno-istoricheskaya konferentsiya. Kiyev, 21–28 iyulya 1986 goda. Materialy*, available at: www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=1540 (accessed October 26, 2018). (In Russian).

Khisamutdinov A. A. (2012), *Tokio – Iokogama: russkiye stranitsy*, Izdatel’skiy dom Daal’nevostochnogo federal’nogo universiteta, Vladivostok. (In Russian).

Khisamutdinov A. A. (2017), *Yaponets russkogo proiskhozhdeniya: Nikolay Matveyev*, Dal’nevostochnyy universitet, Vladivostok, available at: <https://evols.library.manoa.hawaii.edu/> (accessed October 18, 2018). (In Russian).

Shifman A. I. (1971), *Lev Tolstoy i Vostok*, Nauka, Moscow, available at: www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-i-vostok.html (accessed October 26, 2018). (In Russian).

Kharin I. N. (2011), *Self-realisation of the Japanese Orthodox Church, 1912–1956*, A dissertation presented to the Faculty of Princeton University in candidacy for the degree of Doctor of Philosophy, Princeton, NJ.

Konishi S. (2007), “Translation and Conversion Beyond Western Modernity: Tolstoian Religion in Meiji Japan”, in Washburn D. and Reihardt K. (Eds.), *Converting Cultures: Religion, Ideology, and Transformations of Modernity*, Brill, Leiden, pp. 235–265.

Naganawa Mitsuo (1995), “The Japanese Orthodox Church of the Meiji Era”, in Rimer J. T. (Ed.), *A Hidden Fire: Russian and Japanese Cultural Encounters, 1868–1926*, Stanford University Press, Stanford, CA, pp. 158–169.

Arimune (2012), “Roshia-ni Rōshi-wo tsutaeta Konishi Masutarō”, in *Torusutoi han Rōshi*, Katō Chieko, Arimune Masako kyōyaku, Doniepuru Shuppan, Osaka, pp. 13–18. (In Japanese).

“Enden-ō Nozaki-ke-no ikun” (2018), *Sanyō shinbun*, 2018 nen 5 gatsu 13 nichi, p. 13, available at: www.nozakike.or.jp/news/2018/sanyo20180513.pdf (accessed October 21, 2018). (In Japanese).

Konishi Masutarō (1913), *Seichi Paresuchina*, Keiseisha shoten, Tokyo. (In Japanese).

Koreri [Corelli] M. (1914), *Mannō-no bibunshi: ichimei, naishin-no sakebi*, Seikyōkai jishusho, Tokyo. (In Japanese).

Mii Michirō (1888a), *Seikyō-no kagami*, Vol. 1, Seikyōkai, Tokyo. (In Japanese).

Mii Michirō (1888b), *Seikyō-no kagami*, Vol. 2, Seikyōkai, Tokyo. (In Japanese).

Mii Michirō (1934), *Harisutosu seikyōkai oyobi sono kyōgi taiyō*, Tōhō shoin, Tokyo. (In Japanese).

Ogawara Masamichi (2008), “Nichirō sensō shita-ni okeru seikyō mondai to seifu – gun”, in *Keiō-no seijigaku Nihon seiji: Keiō gijuku sōritsu 150 nen kinen hōgakubu ronbunshū*, Keiō gijuku hōgakubu, Tokyo, pp. 57–85. (In Japanese).

“*Okayama kentei*” *kōshiki tekisuto: Okayama bunka kankō kentei shiken kōshiki tekisutobuku* (2006), Kibito shuppan, Okayama. (In Japanese).

Sugii Mutsurō (1981), “Konishi Masutarō oboegaki (1)”, *Shakai kagaku*, No. 27, pp. 111–155. (In Japanese).

Shūkyō Serafumu [Seraphim] (2007a), “‘Kyōkai hōchi’ kara ‘Seikyō shinpō’ soshite ‘Seikyō jihō’-e” (2), *Seikyō jihō*, No. 1400, 2007 nen 5 gatsu 20 nichi, available at: www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7 (accessed October 13, 2018). (In Japanese).

Shūkyō Serafumu [Seraphim] (2007b), “‘Kyōkai hōchi’ kara ‘Seikyō shinpō’ soshite ‘Seikyō jihō’-e” (3), *Seikyō jihō*, No. 1401, 2007 nen 6 gatsu 20 nichi, available at: www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7 (accessed October 13, 2018). (In Japanese).

Hiraretto [Philaret] (1886), *Seikyō kunmō*, Seikyōkai, Tokyo. (In Japanese).

**Японські інтелектуали – випускники Київської духовної академії:
Симеон Мії, Даниїл Конісі, Климент Намеда**

С. В. Капранов

Статтю присвячено групі японських православних інтелектуалів, які наприкінці XIX ст. були направлені на навчання до Київської духовної академії (КДА). Це Мії Міциро (у хрещенні Симеон, 1858–1940), Конісі Масутаро (Даниїл, 1862–1940), Намеда Йосіо (Климент, ?–1895), Кавамото Какусабуро (Іван, 1868–1945) та Сайкайсі Сідзука (Марк, 1868–1939). Кавамото Какусабуро пізніше змінив прізвище на Сенума. Їхнє навчання в Києві було частиною проекту створення у Японії автохтонної православної інтелектуальної еліти, ініціатором якого був видатний церковний діяч, талановитий місіонер – святий рівноапостольний Миколай Японський (Касаткін, 1836–1912). Життя та діяльність японців – випускників КДА нас цікавить найбільше з огляду на те, що вони є маловідомою сторінкою контактів України з Японією. У статті розглянуто японців – випускників КДА як окрему групу інтелектуалів і як частину японської християнської спільноти. Таким чином виявлено спільне і відмінне в їхніх персоналіях, а також зроблено спробу визначити місце цієї групи серед японських інтелектуалів-християн зокрема та в японській культурі загалом. У розглянутій групі є представники різних типів: Симеон Мії – церковний інтелектуал, Сенума-Кавамото та Сайкайсі – миряни, тісно пов’язані з церквою, натомість Конісі – світський інтелектуал і “еретик” щодо церкви. Конісі та Сенума найбільш відомі як перекладачі й популяризатори російської літератури, хоча така характеристика є однобічною. У першій частині статті розглянуто життя та діяльність Симеона Мії, Даниїла Конісі та Климента Намеди.

Ключові слова: інтелектуали, Київська духовна академія, православ’я, Японія, Японська православна церква

**Японские интеллектуалы – выпускники Киевской духовной академии:
Симеон Мии, Даниил Кониси, Климент Намеда**

С. В. Капранов

Статья посвящена группе японских православных интеллектуалов, которые в конце XIX в. были направлены на обучение в Киевскую духовную академию (КДА). Это Мии Мициро (в крещении Симеон, 1858–1940), Кониси Масутаро (Даниил, 1862–1940), Намеда Ёсио (Климент, ?–1895), Кавамото Какусабуро (Иоанн, 1868–1945) и Сайкайси Сидзука (Марк, 1868–1939). Кавамото Какусабуро позже сменил фамилию на Сенума. Их обучение в Киеве было частью проекта создания в Японии автохтонной православной интеллектуальной элиты, инициатором которого был выдающийся церковный деятель, талантливый миссионер – святой равноапостольный Николай Японский (Касаткин, 1836–1912). Жизнь и деятельность японцев – выпускников КДА нас особенно интересует потому, что они являются малоизвестной страницей контактов Украины с Японией. В статье рассмотрены японцы – выпускники КДА как отдельная группа интеллектуалов и как часть японского

христианского сообщества. Таким образом, мы попытались выявить общее и особенное в их персоналиях, а также определить место этой группы среди японских интеллектуалов-христиан в частности и в японской культуре в целом. В рассматриваемой группе есть представители различных типов: Симеон Мии – церковный интеллектуал, Сенума-Кавамото и Сайкайси – миряне, тесно связанные с церковью, в то время как Кониси – светский интеллектуал и “еретик” по отношению к церкви. Кониси и Сенума наиболее известны как переводчики и популяризаторы русской литературы, хотя такая характеристика является односторонней. В первой части статьи рассмотрены жизнь и деятельность Симеона Мии, Даниила Кониси и Климента Намеды.

Ключевые слова: интеллектуалы, Киевская духовная академия, православие, Япония, Японская православная церковь

Стаття надійшла до редакції 26.10.2018